

Prievartos retorika prieš visuomenės nebyliusius: Lietuvos spaudos tekstų apie romus analizė

Vida Beresnevičiūtė

LITUOVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

S A N T R A U K A : Straipsnyje analizuojamas romų vaizdinys ir vyraujančios romų reprezentacijos Lietuvos spaudos tekstuose 2005–2006 m. Šie metai pasižymėjo intensyviu informacijos apie romus srautu, todėl tekstų duomenų bazė buvo pakankama atlikti kiekybinei tekstų turinio analizei, grindžiamai mažumos grupių ir žiniasklaidos analitine perspektyva, derinama su kitomis kokybinės analizės metodologinėmis priemonėmis. Remiantis anksčiau atliktų įvairių tyrimų rezultatais, kitais antriniais šaltiniais, straipsnyje aptariama konstruojamų romų vaizdinių dinamika ir tekstų turinio kaita. Straipsnio išvadoje teigiama, kad dominuojanti kalbėjimo apie romus schema šią etninę grupę apibrėžia kaip „kitą“ (dažniausiai kaip išorinį blogį, problemų šaltinį), besiskiriančią savo kultūrinėmis normomis, gyvenimo būdu ir kitais bruožais. Romai tampa apibendrinta beasmene grupe, kuri vaizduojama kaip „garsiai čiauškianti, rėkianti“, tačiau kartu nebylia ir nepatikima dialogo veikėja, dalyvaujanti išskirtinai neigiamoje veikloje (kriminalinė veikla, prekyba narkotikais, grėsmė saugumui, kaimynystei). Spaudos tekstuose konstruojama socialinių santykių tarp romų ir daugumos visuomenės santykių struktūra atskleidžia vyraujančią prievartos retoriką.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i : ROMAI (ČIGONAI), VISUOMENĖS NUOSTATOS, SPAUDA, TURINIO ANALIZĖ.

Lietuvoje romų problematika akylesnio visuomenės dėmesio sulaukia beveik dešimtmetį. Tarptautinės organizacijos¹ pastebi, kad visuomenei sparčiai keičiantis, Lietuvos romų problemos nesikeičia daugelį metų. Pastaraisiais metais atlikti Lietuvos romų bendruomenės tyrimai (pvz., „Romų ir darbdavių nuostatos dėl romų integracijos į darbo rinką“ (STI, 2007b), „Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybės“ (STI, 2007a), „Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje“ (STI, 2008)) padėjo išsamiau pažinti šios bendruomenės patiriamas problemas įvairiose gyvenimo srityse. Tyrimų ir statistikos duomenys leidžia teigti, kad romų socialinė atskirtis išlieka, o pastarojo dešimtmečio romų bendruomenės socialinė raida praktiškai

¹ Pavyzdžiui, Open Society Institute, 2000; European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), 2002; ECRI 2005; European Monitoring Centre, 2006; Fundamental Rights Agency, 2009.

nevyksta: tiek dėl neigiamų darbdavių nuostatų, tiek dėl romų profesinės kvalifikacijos stokos romams sunku įsitraukti į darbo rinką; nors dauguma romų vaikų bendrojo lavinimo mokyklas pradeda lankyti laiku, vidutinio romų įgyjamo išsilavinimo trukmė pailgėjo, tačiau pagrindinio ir vidurinio išsilavinimo įgijimas išlieka iššūkiu, ir tik mažesnioji dalis romų įgyja aukštesnį išsilavinimą nei jų tėvai; skurdas verčia rinktis vis pigesnius būstus, keltis į nuo socialinės plėtros centrų (miesto) ir socialinės pažangos galimybių nutolusias gyvenvietes; valstybinės kalbos žinios negerėja; veiklių romų emigracija silpnina žmogiškuosius išteklius efektyviai bendruomenės saviorganizacijai, socialiniai gebėjimai, padedantys pralaužti skurdo reprodukcijos ratą, neugdomi.

Pakartotiniai visuomenės nuostatų apie įvairias socialines grupes tyrimų duomenys leidžia apibendrinti, kad romai išlieka labiausiai nemėgstama Lietuvos grupe ne tik tarp etninių, bet ir tarp socialinių grupių, daugumos visuomenės nuostatos romų atžvilgiu jau daugelį metų išlieka itin neigiamos. Pažymėtina, kad 2005–2006 m. Lietuvos gyventojų neigiamos nuostatos romų atžvilgiu buvo intensyviausios ir sutapo su informacijos kiekiu apie romus spaudoje. Būtent šiais metais plačiausiai buvo aptarinėjami klausimai, susiję su neteisėtu romų būstų griovimu Kirtimų gyvenvietėje ar neteisėtais romų pragyvenimo šaltiniais. Socialinėmis nuostatomis ir nuomonėmis, įskaitant etninio pakantumo laipsnį, visuomenėje dalijamasi per kalbą ir tekstą. Be kasdienės žmonių patirties ir sąveikos, nemaža dalis informacijos apie skirtingos etninės kilmės žmones gaunama iš žiniasklaidos. Tokie kalbos elementai, kaip apibendrinantis vaizdinys, negatyvus tekstų turinys, vyraujantis kriminalinis aspektas rašant apie atskirus romų kilmės asmenis pabrėžiant jų etniškumą, stiprina neigiamas etnines nuostatas visos romų bendruomenės atžvilgiu. Tekstuose konstruojamos romų vaizdinio reikšmės ir formuluotės „nusėda“ socialinėje atmintyje, kuria simbolinius ir realius barjerus, kuriuos peržengti romai turi labai ribotas galimybes. Analizuojant spaudos tekstus apie romus remiamasi prielaida, kad spaudos tekstuose vartojamuose kalbos elementuose glūdi socialinės galios apraiškos, apibrėžiančios netolygius etninių grupių santykius.

Romų vaizdinys Lietuvos spaudoje: tekstų analizės metodologinės prielaidos ir metodai

Siekiant įvertinti spaudos tekstų apie romus retorikos bruožus ir jos sąsajas su visuomenės nuomone, šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip aprašomi romai ir temos, susijusios su romais, Lietuvos spaudoje 2005–2006 m., kokios vyrauja pagrindinės reprodukuojamos jų reprezentacijos, kokie romo vaizdiniai konstruojami spaudos tekstuose.

Žiniasklaidos turinys gali būti analizuojamas taikant įvairias metodologines prielaidas. Lietuvoje atlikti žiniasklaidos turinio etnine tematika tyrimai patvirtina žiniasklaidos kaip darbotvarkės sudarytojos hipotezę: atlikusi kokybinį Lietuvos spaudos turinio tyrimą, Frėjutė–Rakauskienė daro išvadą, kad spaudoje pateikiamų tarptautinių santykių ir iš jų kylančių problemų priežasčių įvairiais aspektais įvardijimas iš dalies formuoja visuomenės nuomonę apie tam tikras etnines grupes ir sudaro prielaidas etniniam nepakantumui (Frėjutė–Rakauskienė, 2009: 136–137).

Šiame straipsnyje Lietuvos spaudos (įskaitant interneto portalus) tekstų apie romus turinys analizuojamas remiantis mažumų ir žiniasklaidos perspektyva, kuri nagrinėja kiekybinius mažumos grupės vaidinio, skiriamo dėmesio, temų pasikartojimo ir kitus aspektus. Vyraujantis šios prielaidos metodas – kiekybinė *kontent* analizė. Šioje perspektyvoje žiniasklaidos tendencingumas dažniausiai stebimas netolygiu temų pasirinkimu (pavyzdžiui, nusikaltimai, prievarta) ir mažumos nuomonėms skiriama erdve, kuri yra minimali ir tais atvejais, kai mažumos grupės nariai yra pagrindiniai žinių veikėjai (Maneri & Ter Wal, 2005). Taip pat naudojami kitų žiniasklaidos turinio kokybinės analizės perspektyvų elementai kaip antai skirtingų veikėjų dažnumas, jiems priskiriamas vaidmuo, socialinių reprezentacijų, socialiniu žinojimu grindžiamas vaizduojamos tikrovės suvokimas, retorikos formų analizė, kurie atitinkamai priskirtini naujienų rengimo, socialinio konstrukcionizmo, diskurso analizės perspektyvoms.

Pagrindinį tyrimo duomenų masyvą sudaro 2004, 2005 ir 2006 m. Etninių tyrimų instituto (ETI) atlikta spaudos stebėseną², kurios metu buvo sistemingai rinkti spaudos pranešimai etnine tematika ir nagrinėti pagrindiniai etninės informacijos turinio aspektai.

ETI duomenimis, dažniausiai tekstuose ir pranešimuose minimos etninės ar religinės grupės – rusai, žydai, čigonai (romai), imigrantai³, lenkai, musulmonai bei čečėnai. Greta žydų ir lenkų, romai yra viena dažniausiai Lie-

² Remiamasi nuo 2004 m. Etninių tyrimų instituto atliekama Lietuvos žiniasklaidos stebėseną. Daugiausia dėmesio skiriama spaudai lietuvių kalba, t.y. kaupiama ir sisteminama spaudoje pasirodžiusi informacija: tekstai, straipsniai, žinutės ir kiti pranešimai etnine tematika bei apie etnines mažumas, migrantus, pabėgėlius ir kitas mažumų grupes Lietuvoje. Atliekant stebėseną, sudaryta spaudoje ir interneto portaluose spausdintų ir paskelbtų tekstų duomenų bazė, kurioje galima chronologinė ir turininė duomenų paieška pagal įvairias kategorijas. Tyrimui pasirinkti šie dienraščiai lietuvių kalba: „Lietuvos rytas“, „Respublika“ ir „Lietuvos žinios“, savaitraštis „Veidas“, taip pat pagrindiniai interneto portalai DELFI, BALSAS (buv. OMNI), BERNARDINAI. Be to, fiksuojama kituose informacijos šaltiniuose pasirodanti informacija etnine tema.

³ Ši kategorija apima įvairaus statuso imigrantų grupes, įskaitant leidimus laikinai ar nuolat gyventi turinčius užsieniečius, nelegaliai gyvenančius asmenis, prieglobsčio prašytojus, pabėgėlius ir kt.

tuvos spaudoje minima etninė grupė. Aptariant žiniasklaidoje pasirodžiusių tekstų skaičius verta paminėti, kad per 1990–1998 m. trijuose pagrindiniuose Lietuvos dienraščiuose rasta vos 30 spaudos tekstų apie romus, tuo tarpu vėlesniais metais pranešimų apie romus skaičius ženkliai išaugo, stebimas pakankamai pastovus jų dažnis, pavyzdžiui, 2004–2005 m. priskaičiuota apie 100 straipsnių kasmet, 2006–2008 m. – apie 60 straipsnių kasmet, o per 2009 m. dešimt mėnesių – daugiau kaip 100 straipsnių apie romus. Tam tikri kiekybiniai straipsnių svyravimai sietini su įvykiais, sulaukusiais daugiau viešojo dėmesio, pavyzdžiui, romų būsto griovimas Vilniaus Kirtimų gyvenvietėje 2004 m. pabaigoje bei vėliau sekusiais teisiniais procesais ir viešais svarstymais apie romų gyvenimo sąlygas.

Turinio analizės duomenų masyvą sudarė 151 tekstas, pasirodęs Lietuvos spaudoje 2005–2006 m. (atitinkamai 98 ir 53 tekstai). Visi tekstai analizuojami kaip vienas masyvas, neskiriant atskirų leidinių (laikraščių, metų, puslapių ar talpinimo vietų). Duomenims analizuoti pasitelkiamas kiekybinis turinio analizės metodas⁴. Šio pagrindinio duomenų masyvo kiekybinės analizės duomenų interpretaciją papildo kokybinė turinio analizė ir antrinių šaltinių – įvairių socialinių tyrimų – duomenys.

Analizuojant spaudos tekstų apie romus turinį, taikyti kiekybiniai operacionalizacijos būdai, priskirtini turinio (*kontent*) analizės metodui, kuriais matuojami žodyno rodikliai. Kiekybinės technikos leidžia atskleisti pagrindinę užrašytos informacijos turinio struktūrą ir vartojamos retorikos principus, analizuojant žodžių ir kategorijų pasikartojimo dažnumus, žodžių derinius ir susigrupavimus, tarpusavio ryšius ir ryšių struktūrą.

Pagrindinė šio tyrimo analizės kategorija arba kintamasis – lingvistinis vienetas – žodis „čigonas (čigon*)“. Siekiant išvengti galimos painiavos, tik analizės tikslais „romas“ keistas sinonimišku terminu „čigonas“. Kompiuterinei analizei atlikti buvo naudojama programa HAMLET (bandomoji versija), taikant dažnių ir klasterinę analizę.

Kiekybiškai apdorojant tekstų masyvą, pagrindiniu vienetu buvo laikomas sakinytis, atskirtas nuo kitų sakinių tašku. Pradžioje buvo nustatyti vartotų reikšminių žodžių dažniai, skaičiuojant žodžių pasikartojimą ir dažnumus, sudarytos bendresnės kategorijos, atspindinčios tam tikrus klausimus ar temas. Šios kategorijos – tai tam tikri žodynėliai kaip analizės rodikliai, kuriems priskirti žodžiai, žodžių grupės, artimai susijusios su pagrindiniu kiekvienos grupės žodžiu (raktažodžiu), sinoniminę reikšmę ar tą pačią šaknį turintys žodžiai. Atlikta klasterinė tekstų analizė atskleidė, su kokių kategorijų raktažodžiais dažniausiai siejami romai. Šio tyrimo metu atlikta ana-

⁴ Plačiau apie šių duomenų kokybinės turinio analizės pagrindinius rezultatus žr. Beresnevičiūtė & Frėjūtė-Rakauskienė (2006).

lizė pagal devynis žodynėlius arba temas – tai būstas, darbas, narkotikai, socialinė parama, sveikata, švietimas, taboras, teisėsauga ir vaikai. Šios temos nagrinėjamos santykyje su pagrindine analizės kategorija – žodžiu „čigonas“ (čigon*). Tam tikros temos ar problemos dominavimą tekstuose lemia konkrečių žodžių iš sudarytų žodynėlių (rodiklių) kombinacijos su pagrindiniu kintamuoju dažnumas (žr. 1 lent.). Verta pažymėti, kad žodyno kintamųjų ir rodiklių analizė yra aprašomojo pobūdžio ir atskleidžia teminius teksto darinius, t.y. vyraujančias temas, tačiau nepateikia vyraujančių struktūrų interpretacijos.

Ar pakito romo vaizdinys Lietuvos spaudos tekstuose per pastarąjį dešimtmetį?

1998 m. buvo atliktas pirmasis išsamus spaudos tekstų etnine tematika trijuose dienraščiuose turinio tyrimas, apėmęs aštuonerių metų laikotarpį (Beresnevičiūtė & Nausėdienė, 1999). Tyrime taikytas kiekybinis turinio analizės metodas. Verta paminėti, kad tuo metu romai (čigonai) buvo tarp rečiausiai minimų etninių grupių – per tiriamą laikotarpį (1990–1998 m.) nagrinėtuose trijuose dienraščiuose aptikta vos 30 straipsnių, žinučių, kuriuose minimi romai, kai, pavyzdžiui, apie kitas grupes skaičiai viršijo kelis ar keliolika kartų (pvz., apie žydus – 458 straipsniai, lenkus – 584, rusus – 148). Nepaisant to, kad informacijos apie romus tuo metu buvo nedaug, tačiau konstruojamas čigono (romo) vaizdinys spaudoje išsiskyrė santykinu vienytiškumu ir apibrėžtumu.

1998 m. tyrimo duomenimis, visų dienraščių retorikoje apie čigonus (romus) dominavo kriminalinis aspektas, apibrėžiantis grupę kaip marginalią, deviantinę. Kriminalinis aspektas skleidėsi aptariant įvairių romams priskiriamą nelegalią veiklą: vagystes, apgavystes, būrimus, prekybą narkotikais, santykius su policija ir pan. bei kriminalizuojant susijusias socialines problemas, akcentuojant narkotikų problemą tabore. Kitas spaudos tekstams būdingas bruožas – minėtos kriminalinio aspekto dedamosios priskiriamos čigonų (romų) tradicijoms, kultūrai. Kiekvienam dienraščiui buvo būdinga beveik identiška specifinė segregacijos samprata: čigonų uždarumas ir atskirtis (pirmiausia siejama su gyvenimu „tabore“), suponuojanti, viena vertus, reikalaujamo gailėsčio, globos aspektus, kita vertus, domėjimąsi čigonais, tam tikrą smalsumą, egzotikos paieškas. Čigono paveikslas to meto spaudoje – tai prąšytojo, besiskundžiančio savo nepakeliamu gyvenimu, paveikslas. Kitas išryškėjęs aspektas susijęs su vaikų švietimo klausimais, kurių minėjimas spaudos tekstuose sutapo su tuo metu Atviros Lietuvos fondo aktyviai pradėtomis vykdyti romams skirtomis švietimo programomis.

Prieš dešimtmetį atlikto tyrimo išvadose teigiama, kad romų problemos pateikiamos ypač akcentuojant etninę kilmę, bendruomenę ir jos vienalytiškumą (homogeniškumą). Tyrimo autoriai teigė, kad tokie spaudoje pateikiami vaizdiniai formuoja stereotipinį požiūrį į „kitą“ kaip svetimą ir išryškina socialinę distanciją tarp atskirų etninių grupių. Be to, sukuria palankią situaciją įvairiems stereotipams skleisti, platinti, o kartais net ir kurti (Beresnevičiūtė & Nausėdienė, 1999).

Kas gi pakito per pastaruosius metus, koks romo (čigono) vaizdinys konstruojamas dabartiniuose spaudos tekstuose, su kokiomis problemomis siejami romai (čigonai)?

Pirmiausia verta aptarti pagrindinio šio tyrimo kintamojo – „čigonas“ ir „romas“ – vartojimo pokyčius. Nagrinėjant 2005–2006 m. spaudos tekstų masyvą pastebima, kad terminas „romas“, nors Lietuvoje pradėtas vartoti palyginti neseniai, yra pakankamai plačiai prigijęs spaudos tekstuose ir tai gali būti įvardijama kaip viena iš teigiamų vyraujančio diskurso slinkčių: per tiriamus dvejus metus žodis „romas“ yra kiek dažnesnis nei „čigonas“ (atitinkamai 648 ir 558 paminėjimai). Dažnu atveju tekste galima rasti abiejų etnonimų vartojimą. Tačiau pristatoma tekstų analizė neleidžia teigti, kad pavadinimo slinktis būtų susijusi su turinio kaita.

Čia pastebėtinos ir romų bendruomenės pastangos daryti įtaką neigiamoms konotacijoms, siejamoms su čigonais plačiąja prasme. Lyginant 2007 ir 2008 m. ETI atliktų romų tyrimų duomenis (STI, 2007a; STI, 2008) matome, kad panašiomis dalimis respondentai romai pasisako už čigonų etnonimo vartojimą (2007 m. – 14 proc., 2008 m. – 16 proc.) bei už tautybės neįrašymą į asmens dokumentus (atitinkamai 16 ir 13,9 proc.). Tačiau per aptariamus metus ženkliai padidėjo dalis pasisakančių už romų etnonimo vartojimą (20 ir 48,9 proc.) ir sumažėjo dalis teigiančių, kad jiems nesvarbu, koks etnonimas bus vartojamas (57 ir 19 proc.). Taip pat tyrimo duomenys leidžia teigti, kad vieningos nuomonės tarp pačių romų nėra ir tam tikros nuostatos linkusios kisti, o romai yra linkę būti vadinami abiem etnonimais. Tačiau atliekant minėtus tyrimus fiksuotas ir kitas reiškinys – vaiko tautybės keitimas iš čigono į kitą (ypač jei šeima mišri) arba tautybės neminėjimas dokumentuose. Pažymėtina, kad asmens dokumentuose „romo“ tautybė nefiksuojama, šios etninės grupės atstovai gali rinktis čigono arba kitos tautybės etnonimą. Šis reiškinys rodo, kad romai linkę savo tautybę priskirti aplinkybėms, apsunkinančioms savo siekių įgyvendinimą, ir etninės kilmės atveju renkasi galimybę likti nematomais arba atsisakyti viešo egzistavimo, t. y. vengti tapatinimo su tam tikra etnine grupe, siejama su negatyviais bruožais. Taigi tikslinga svarstyti, ar šie pokyčiai gali daryti įtaką kontekstui, kuriame vartojami vieni ar kiti pavadinimai.

Pagrindinės vyraujančios temos apie romus Lietuvos spaudoje

Lyginant su 1998-ųjų tyrimu, 2005–2006 m. tyrimo duomenys leidžia teigti, kad kartu su intensyvėjančiu spaudos dėmesiu romams plėtėsi temų ratas ir galimybė kiekvieną jų nagrinėti išsamiau. Jei prieš dešimtmetį analizėje figūravo vos trys žodynėliai – kriminalinis, socialinis ir kultūrinis, tai 2006 m. išskirti devyni teminiai žodynėliai, susiję su tokiais temomis kaip būstas, gyvenamoji vieta, darbas, švietimas/mokymasis, nelegali veikla, apimanti prekybos narkotikais problemas, santykius su teisėsauga, sveikata bei bendruomenėje augančiais vaikais. Vis dėlto nors pastebimas padidėjęs dėmesys romams bei išsiplėtęs aptariamų problemų ratas, tačiau esminių pokyčių nevyksta – vyrauja negatyvaus turinio informacija, todėl galima teigti, kad tendencija šią grupę pateikti išskirtinai neigiamame kontekste yra gana pastovi ir įsitvirtinusi.

Atlikus spaudos tekstų apie romus kiekybinę analizę galima teigti, kad stipriausiai romai asocijuojami su taboru (žodžių „čigon*“ ir „tabor*“ pasikartojimo dažnis – 0,6) (žr. 1 pav.). Šiai teminei grupei priskirti tokie žodžiai kaip taboras, Kirtimai, Kirtimų gyvenvietė ir kt. Taigi centriniu informacijos apie romus tašku yra Vilniaus teritorijoje esanti Kirtimų gyvenvietė, kurioje gyvena apie 500 gyventojų (iš maždaug 2,5–3 tūkst. Lietuvoje gyvenančių romų). Kirtimų gyvenvietė yra vienintelis tiek instituciškai, tiek infrastruktūra segreguotos gyvenvietės pavyzdys Lietuvoje, o tendencingas taboro gyvenvietės ir gyvenimo joje vaizdavimas sukuria segreguotos gyvenvietės vaizdinį daugumos Lietuvos gyventojų sąmonėje. Atliktų socialinių tyrimų duomenimis (STI, 2008), romų skurdas ir sunkios buities sąlygos nėra išskirtinis Vilniaus miesto bruožas (įvairiose Lietuvos teritorijose dauguma romų gyvena prastos kokybės, mažuose socialiniuose ar kituose pigiuose būstuose (pvz., bendrabučio tipo), tačiau nepaisant problemų panašumų bei kitokių romų gyvenimo patirčių, dauguma informacijos apsiriboja labai lokalia, apibrėžta teritorija. Šie vienos savivaldybės pavyzdžiu spaudos konstruojami vaizdiniai turi svarbią reikšmę kitose Lietuvos vietovėse gyvenantiems romams, kurie siekia atskirti save nuo jiems visuotinai priskiriamo neigiamo įvaizdžio, pabrėždami, kad jų gyvenimo būdas yra visai kitoks.

Lyginant su 1998 m. spaudos tekstų analizės duomenimis, pastarojo laikotarpio spaudoje kriminalinis aspektas kur kas labiau išplėtotas. Tai lemia ir informacijos kiekis, ir suintensyvėjęs turinys, leidžiantis išskirti atskirus aspektus, susijusius su neteisėta veika, nelegaliais verslais.

Kitos dvi artimai su „taboro“ tematika spaudoje struktūriškai siejamos temos – tai narkotikai ir teisėsaugos klausimai. Pirmajam žodynėliui be tą pačią šaknį („narko*“) turinčių žodžių priskirti su narkotikų vartojimu ir

prekyba susiję spaudos tekstuose pasitaikę žodžiai, pavyzdžiui: aguonos, dozė ((per)dozavimas), heroinas, švirškštas, šyrkė, kaifas, adata, svaigalai, kvaišalai, amfetaminas, ir kt. (žr. 1 lent.). Santykinai apibendrintam „teisėsaugos“ temos žodynėliui, be tos pačios šaknies žodžių, priskirti kiti tekstuose pasitaikantys žodžiai, susiję su nusikalstama veika, pavyzdžiui, policija, komisariatas, reidas, teismas, pareigūnai, bausmė, nusikalstamumas, prokuratūra, areštas, areštinė, vagystė, bauda, byla (bylinėjimasis), ieškinys, budėtojas, įstatymas, kt. Tiek žodžių derinio „čigon*“ – „narko*“, tiek „čigon*“ – teisėsaug*“ pasikartojimo dažnis – 0,43. Grėsmingą Kirtimų gyvenvietės vaizdinį (pvz., „mirties fabrikas“) sustiprina ir jos minėjimas kaip tam tikro atskaitos taško, aprašant kitas nusikalstamas veikas, nusikaltimo aukas.

Spaudos tekstuose aptariant klausimą dėl romų vaidmens prekiaujant narkotikais ir juos vartojant, vyrauja kriminalinis policinis diskursas, kuriame labiausiai akcentuojami pardavėjai kaip pirminis problemos šaltinis, simboliškai atskiriant vartotojus. Kokybiškai analizuojant tekstų turinį galima pastebėti, kad kalbant apie vartotojus vyrauja tam tikra socialinės paramos perspektyva, nurodanti pagalbos poreikį, atsiradusį dėl priklausomybės ligos, kitų sveikatos problemų. Tuo tarpu aptariant romus vyrauja tam tikras sociokultūrinis požiūris, akcentuojantis jų nepriimtina gyvenimo būdą, tradicijas, kultūrinės normas, nenorą dirbti bei priskiriant tam tikrus bendrus bruožus etninei grupei ir kaltę dėl prekybos narkotikais (pavyzdžiui, spaudos tekstuose galima rasti informacijos apie romų pardavinėjamus „nešvarius narkotikus“, kas sukuria papildomą kriminalizavimo aspektą). Narkotikų vartotojas, besilankantis Kirtimų gyvenvietėje, dažniausiai spaudoje vaizduojamas kaip atskiras individas, turintis vardą (dažniausiai pakeistą), savo gyvenimo istoriją, sudėtingą, komplikuoatą, dažnai nulemtą sudėtingų aplinkybių, o Kirtimų gyvenvietės romai dažnai apibendrintai vadinami narkotikų prekeiviais, problemos sukėlėjais, kurių aukomis tampa narkotikų vartotojai („*Vaikinas patvirtino, kad taboro prekeiviams nesvarbu, kam perduoti dozę. Nesvarbu, ar tai naujas klientas, ar pastovus, ar tai vaikas, ar senis – jiems reikalingi tik pinigai.*“). Dėl prekybos narkotikais šalia Kirtimų romų gyvenvietės gyvenantys gyventojai irgi įvardijami kaip aukos, kurių kaimynai gąsdina aplinkinius, kelia nerimą ir pan. Tokie vaizdiniai sudaro pagrindą apibendrinimams, kai visa grupė siejama su vienu bruožu, t.y. homogenizuojama ir atskiriama nuo daugumos visuomenės grupių (grupės dichotomizuojamos (Herzog, Gómez-Guardeño, Agulló-Calatayud, Alexandre-Benavent, & Valderrama-Zurián, 2009)).

Neabejotinai romų problemos, ypač narkotikų prekyba Kirtimų gyvenvietėje, yra sudėtingos. Tačiau spaudos tekstuose mažai svarstoma apie ypatingas sąlygas, kuriomis gyvenantys žmonės imasi problemiškos veiklos, stumiančios juos į struktūrinę socialinę marginalizaciją ir atskirtį.

Analizuojamo laikotarpio (2005–2006 m.) įvykiai lėmė, kad ypatingo dėmesio romų temoje sulaukė būsto klausimai. Tai tiesiogiai susiję su ženkliu informacijos kiekiu apie 2004 m. pabaigoje Vilniaus miesto savivaldybės neteisėtą romų būsto griovimą ir iš to išplaukusiomis pasekmėmis. Žodžių „čigon*“ – „būst*“ dažnis – 0,36. Žodynėliui, apibūdinančiam būsto klausimus, priskirti ir su platesne buitimi susiję žodžiai, vartojami žiniasklaidos tekstuose: lūšna (lūšnynas), statiniai (pastatai), kanalizacija, šiukšlės, elektra, vanduo, malkos ir kt. Būsto klausimai artimai siejasi su bendros buities ir gyvenimo sąlygų aprašymu, kuris pasižymi vaizdingumu (pvz., lūšnos) ir lyginimu su kitų socialiai remtinų asmenų gyvenimo sąlygomis, pabrėžiant dalies romų pranašumus. Tačiau kaip minėta anksčiau, pagrindiniu dėmesio traukos centru išlieka Kirtimų gyvenvietė. Kitas ypatingo spaudos dėmesio sulaukiantis klausimas – romų šeimoms suteikto socialinio būsto aptarimas (domėjimasis jų gebėjimais gyventi skirtame socialiniame būste) ir kaimynų baimių, nepasitenkinimo naujais kaimynais eskalavimas („klajokliai romai keldinami į sostinės miegamuosius rajonus“, „žmonės purtosi tokios kaimynystės ir su nerimu laukia tokių kaimynų“, „piestu stojasi ir kratosi romų kaimynystės“).

Aprašant būsto problemas, pasitelkiamos dramatiškos ar emocinės vaizdavimo formos (vartojami vaizdingi epitetai, žodžiai, pvz., „už taboro kaimynystę baisiau tik Černobylis“, „lūšnų gyventojai užtikrino iš taboro nesikelsiantys“, „be patogumų besiverčiantys taboro senbuviai nerodo noro pagerinti savo buities“, „nenori palikti savo lūšnų“, „dar ilgai teks kęsti čigonų kaimynystę“ ir kt.). Romų gyvenvietės atskirtis nuo kitų Vilniaus gyventojų išreiškiama konstruojant priešstatą ir įvardijant „taborą“ bei kitus gyventojus, kenčiančius nuo „nepakeliamos kaimynystės“, nesaugumo. Tokiu būdu konstruojamas romų kaip problemos daugumos visuomenei vaizdinys, kuris kartojamas visais galimos romų būsto keitimo ar kaimynystės atvejais, pavyzdžiui, gavus socialinę būstą.

Rašant apie būstą romai tampa apibendrinta „nepatikimų kaimynų“ kategorija, kuriai priskiriami bruožai taikomi visai etninei grupei, nepaisant konteksto (pavyzdžiui, ar romai gyvena segreguotoje skurdžioje teritorijoje, daugiabutyje arba kitame būste) bei individualių pastangų ieškant būsto. Tokiu būdu reiškiasi socialinės atskirties praktikos kaip tam tikros prievartos forma, iš anksto pateisinanti potencialių kaimynų priešišumą, nepakanumą ar abejingumą.

Skurdžios gyvenimo sąlygos visoje Lietuvoje lemia prastą romų sveikatą, nepalankias aplinkybes vaikų mokymuisi (pvz., vietos stoka namų darbams ruošti, elektros nebuvimas, kt.), mažas galimybes keisti gyvenimo sąlygas (būstą). 2008 m. Etninių tyrimų centro atlikto tyrimo duomenimis, daugiau nei trečdalis atsakiusiųjų Lietuvos romų gyvena jiems ar šeimos

nariams priklausančiame būste (38,3 proc.). Kitą didelę grupę sudaro romai, gyvenantys būstuose, nuomojamuose iš savivaldybės (30,8 proc.). Penktadalis (20 proc.) tyrime dalyvavusių romų gyvena kitų giminių nuosavame būste (tėvų ar kitų giminių nuosavybė). Iš privačių savininkų būstą nuomojasi vos 7,5 proc. respondentų. Likusieji gyvena „žmonių perleistuose“ būstuose, ūkiniuose pastatuose arba kitiems asmenims priklausančiuose būstuose (4,7 proc.) (STI, 2008). Įvairių organizacijų ekspertai išskiria dvi pagrindines su romų būstu susijusias problemas – tai būsto kokybė ir galimybės įteisinti turimą būstą arba jį pakeisti (Centre of Ethnic Studies, 2009). Atlikti socialiniai tyrimai fiksuoja romų skurdo migraciją šalies viduje, kai jie laipsniškai persikelia į pigesnius būstus, nes nepajėgia išlaikyti ankstesnio būsto. Šis procesas rodo gilėjančią romų socialinę marginalizaciją, kai dalis romų bendruomenės ir geografiškai, ir socialiai tolsta nuo socialinės plėtros centrų (miestų) ir nuo socialinės pažangos galimybių (STI, 2008).

Su būsto klausimais struktūriškai siejasi spaudos tekstuose analizuojamos temos apie romų užimtumą (žodžių derinio „čigon*“ – „darb*“ dažnis 0,33). Tačiau dažniausiai minimas nedarbas bei nenoras dirbti, rečiau aptariamos kliūtys įsidarbinti, žemi profesiniai gebėjimai, darbdavių ir potencialių kolegų požiūris į romus, kurie ir sukuria pagrindinius barjerus romams dalyvauti darbo rinkoje.

Kita populiari tema, dažnai minima spaudos tekstuose apie romus, – vaikai. Žodžių derinio „čigon*“ – „vaik*“ dažnis – 0,36. Atliekant duomenų analizę sinonimiškai traktuoti ir šie vaikų žodyneliui priskirti žodžiai: kūdikis, mažametis, moksleivis, mokinys ir pan. Dažniausiai vaikai minimi gausesnių romų šeimų kontekste bei aptariant vaikų mokymosi, mokyklos lankymo klausimus (nors ši tema populiari prasidedant mokslo metams). Vaikai, vaikų turėjimas plačiai aptariamas kaip vienas iš socialinės paramos šaltinių, kuris traktuojamas labiau kaip tėvų (dažniausiai motinų) tam tikras pasipelnymo šaltinis, nei parama vaikams. Antrinį dėmesį socialiniams klausimams rodo ne tik tai, kad žodžių derinio „čigon*“ – „pašalp*“ (žodynelis apima įvairias socialinės paramos, pagalbos rūšis, socialinį darbą ir kt.) mažas dažnis (0,05), tačiau ir šiuo atveju pagrindinė gija socialinei paramai – tai vaikai.

Su vaikų tema iš dalies susijusi švietimo ir mokymosi tema (čigon* – švietim* dažnis – 0,31) (vyraujantys žodžiai mokykla, gimnazija, darželis, vadovėlis, moksleivis, pamoka), nors šis žodynelis apima ir suaugusiųjų mokymąsi (kvalifikacija, suaugusiųjų švietimas, profesinis mokymas), kuris aptariamam laikotarpiu buvo suaktyvėjęs dėl įgyvendinamų profesinių gebėjimų ugdymo projektų.

Kita spaudos tekstuose išryškėjusi tema – sveikatos klausimai (žodžių „čigon*“ – „sveikat*“ dažnis – 0,1). Šiai temai priskirtini mobiliųjų sveika-

tos priežiūros paslaugų Kirtimų gyvenvietės romams teikimas, sveikatos problemos, susijusios su narkotikų vartojimu, ribotos galimybės gauti sveikatos priežiūros paslaugas dėl netvarkingų dokumentų.

Tai, kad vaikai yra pagrindinis kanalas romų ryšiams su įvairiomis įstaigomis ir institucijomis, patvirtina ir 2007 bei 2008 m. Etninių tyrimų centro atliktų tyrimų duomenys. Pavyzdžiui, atsakydami į klausimą „Kaip dažnai per paskutinius 12 mėn. teko kreiptis į ar turėti reikalų šiose institucijose ar su jų darbuotojais?“, beveik pusė romų, auginančių mokyklinio amžiaus vaikų, teigė kreipęsi į švietimo įstaigas (mokyklas) dažniau nei 3 kartus per tiriamus metus. Tačiau daugiau nei ketvirtadalis (28 proc.) apklaustų romų teigė, kad per paskutiniuosius 12 mėn. nė karto nesikreipė ir neturėjo jokių reikalų mokykloje. Kita įstaigų grupė, į kurią romai kreipiasi dažniausiai, – tai socialines paslaugas teikiančios įstaigos – dažniau nei 3 kartus nurodo kreipęsi trečdalis (33 proc.) respondentų, tokia pati dalis – 1–3 kartus. Bet ir šiuo atveju 30 proc. romų teigia per pastaruosius 12 mėn. nesikreipė į socialines paslaugas teikiančią įstaigą. Į savivaldybę (ar jos darbuotojus) bent kartą ar dažniau yra kreipęsi pusė (57 proc.) apklaustų Lietuvos romų. Kiek mažesnė dalis romų yra turėjusi kontaktų su seniūnija ar seniūnu (45 proc.). Minėtų tyrimų duomenys leidžia teigti, kad romai yra labiau linkę problemas spręsti savarankiškai, iš dalies apsiribodami ryšiais bendruomenės viduje, o ne kreiptis pagalbos į įvairias institucijas, priešingai susidariusiai nuomonei, kad romai daug ko reikalauja iš valstybės tarnybų (pavyzdžiui, socialinės pagalbos). Pagal kreipimąsi romai dažniausiai įvardija šių sričių institucijas: sveikatos priežiūros, švietimo ir socialinės paramos įstaigas.

Kas ir kaip kalba apie romus Lietuvos spaudos tekstuose

Anksčiau aptarti spaudos tekstų apie romus turinio aspektai atskleidžia vyraujančias temas ir jų turinį. Kitas svarbus aspektas analizuojant tekstus – veikėjų pozicijos, kalbėtojų pasiskirstymas, arba, kitaip tariant, objekto ir subjekto santykis spaudos diskurse. Prancūzų sociologas P. Bourdieu savo darbuose analizuoja kalbos kaip simbolinės galios raiškos priemonę, kai vartojama kalba atskleidžia ne tik verbalinį bendravimą, bet ir socialiai apibrėžia kalbėtojų statusą visuomenėje (Bourdieu, 1991). Įvairiems kalbėtojams, pašnekovams suteikiamas vaidmuo spaudos tekstuose atskleidžia skirtingoms etninėms ir socialinėms grupėms priskiriamas pozicijas socialinėje hierarchijoje, galimybes dalyvauti viešojoje erdvėje. Šiuo atveju kalbama ne tiek apie tiesioginę kalbos prievartą, bet apie subtilesnę – simbolinę – prievartą, kuri spaudos tekstuose konstruojamas socialines kategorijas (šiuo atveju romus) išpraudžia į nekintamus rėmus. Diskursyvinio (verbalinio)

etninio nepakantumo formas žiniasklaidos tekstuose išsamiau yra aptarusi M. Frėjutė-Rakauskienė, analizuodama etninio nepakantumo raišką Lietuvos spaudoje ir internetinėje žiniasklaidoje (Frėjutė-Rakauskienė, 2009). Plačiąja prasme priskiriamas vaidmuo ar apibūdinimas ne tik įvardija, bet ir formuoja bei įrėmina romų vaizdinį, tuo išreiškdamas savo galią. Taigi kalbinė sąveika yra ir visuomenėje egzistuojančių galios santykių išraiška, kalba kartu yra simbolinio kapitalo dalis (Bourdieu, 1991).

Kiekybinei veikėjų analizei atrinkti tik tie asmenys, kurie bent minimaliai cituojami spaudos tekste apie romus, yra įvardijami vardu ar pavarde ir nurodoma tam tikra pozicija (užimamos pareigos, pozicija bendruomenėje, kita veikla ar pan.). Sąlyginai juos galima įvardyti kaip aktyvius veikėjus, kurie išsako savo nuomonę, poziciją, pasisako tam tikrais klausimais.

Iš viso analizuojamame spaudos tekstų masyve, kuris apima 2005–2006 m., yra paminėti 586 asmenys, kuriuos galima suskirstyti į tris pagrindines grupes. Didžiausią grupę sudaro įvairūs valstybės institucijų atstovai (38 proc., arba 222 paminėjimai), antroji grupė – romai, kurie kaip kalbėtojai sudaro kiek daugiau nei ketvirtadalį kalbėtojų (29 proc., 169 paminėjimai) (žr. 4 pav.). Trečioji grupė, kurią sudaro trečdalis kalbėtojų (33 proc., 195 paminėjimai), apima tris kategorijas: žurnalistus (šią kategoriją lėmė istorija su Alfa.lt žurnalistų eksperimentu Kirtimų gyvenvietėje), įvairius ekspertus, susipažinusius su romų padėtimi Lietuvoje (iš dalies gali būti įvardijami kaip nepriklausomi veikėjai, pavyzdžiui, žmogaus teisių specialistai, nevyriausybinų organizacijų atstovai, tyrėjai ir kt.), bei Lietuvos gyventojus (romų kaimynai, miesto gyventojai, skaitytojai, nuo romų nukentėję asmenys ar kt.). Trečioji grupė išsiskiria savo heterogeniškumu.

Institucinių veikėjų grupėje vyrauja dvi kategorijos. Apie romus dažniausiai pasisako teisėsaugos atstovai (39 proc.) (komisarai, prokurorai, pareigūnai ir kt.), antroje vietoje – Vilniaus m. savivaldybės administracijos ar savivaldybės įmonių atstovai (29 proc.). Visa tai rodo, kad tekstuose apie romus dominuoja kriminalinis bei lokalusis informacijos aspektai, t.y. daugiausia informacijos yra pateikiama apie Vilniaus m. Kirtimų gyvenvietę. Kitas dalykas, susijęs su teisėsaugos atstovų dažnu citavimu spaudos tekstuose apie romus yra tas, kad tai gali būti įvardijama kaip šaltinis, pateikiantis daugiausia informacijos apie romus. Kiti kalbėtojai apie romus, atstovaujantys įvairioms valstybės institucijoms, gali būti skirstomi į tokias grupes: tris kartus rečiau nei teisėsaugos pareigūnai su romais susijusiais klausimais cituojami įvairių kontrolierių institucijų atstovai (13 proc.) (t.y. Seimo kontrolierių įstaigos, Lygių galimybių kontrolieriaus, Vaiko teisių kontrolieriaus tarnybų atstovai). Kadangi šios institucijos priima gyventojų skundus, sprendžia įvairių asmens prieinamumo prie paslaugų pažeidimo klausimus, ši grupė tekstuose dažniausiai atspindi valstybės pareigūnus, at-

stovaujančius romų interesams. Šiai cituojamų šaltinių grupei gali būti priskirti ir įvairių ES institucijų atstovų pasisakymai, kurie dažniausiai išreiškia kritines pastabas dėl romų padėties Lietuvoje. Kita maža cituojamų valstybės institucijose dirbančių asmenų grupė – tai švietimo srities, sveikatos priežiūros specialistai, Seimo, buvusio Tautinių mažumų departamento ar kitų įstaigų darbuotojai.

Minėtų institucijų atstovų citatų pasiskirstymas parodo ir kitą informacinio srauto bruožą – mažiausiai yra kalbinami, cituojami specialistai, darbuotojai ar tarnautojai, kurie savo darbe tiesiogiai susiduria ar gali susidurti su romais, pavyzdžiui, socialiniai darbuotojai, mokytojai. Kita vertus, remiantis socialinių tyrimų duomenimis galima teigti, kad nuo šių institucijų suaugę romai yra labiausiai nutolę (turi santykinai retus socialinius kontaktus), o pagrindinis santykių su įvairiomis institucijomis kanalas – romų vaikai.

Vyraujančiam instituciniam diskursui, kuriame ypač dominuoja teisėsauogos pareigūnų pasisakymai, būdinga tai, kad dažniausiai pokalbio objektu tampa ne romų problemos, bet apibendrinta situacija, kuri veikia daugumos visuomenę (pavyzdžiui, prekyba narkotikais Kirtimuose). Šiuo atveju daugumos atstovai apibūdinami kaip aukos, o romai – pagrindiniai problemų sukėlėjai, argumentuojant jų „nenoru integruotis“, dirbti, užsiimti visuomenei priimtina veikla.

Nors skaitine reikšme romai tarsi sudaro reikšmingą, nors ir nelygiavertę dalį, tačiau įdomu atidžiau panagrinėti, kokie romai tekstuose kalba (arba kas tie romai, kurie kalbinami). Dešimtdalį kalbintų romų sudaro vaikai, pasakojantys apie savo patirtis mokykloje. Trečdalį (30 proc.) paminėjimų sudaro romų bendruomenės lyderiai, nors iš esmės tai du asmenys – S. Vysockis ir J. Tyčina, kalbinami skirtingomis progomis. Likusią didžiausią dalį – daugiau nei pusę (60 proc.) – sudaro įvairių suaugusių romų pasisakymai (iš viso 10 asmenų). Taigi spaudoje kalbinamų ar pasisakančių romų ratas yra labai siauras, apsiribojama vos keliolika asmenų, kurie daugiausia yra Vilniaus Kirtimų gyvenvietės romai.

Kitas svarbus aspektas yra tas, kad visame analizuojamame masyve galima rasti vos vieną kitą tekstą, kuriame pateikiamas pasakojimas ar interviu iš individo perspektyvos, kur atskiras romas yra pagrindinis veikėjas, pavyzdžiui, su individualios veiklos patentu dirbanti būrėja romė arba interviu su dvylikamečiu moksleiviu apie jo svajonę baigti mokyklą.

Analizuojant spaudos tekstus apie romus išryškėja kalbėjimo būdas, priskiriamas skirtingiems veikėjams, atskleidžiantis netolygias kalbėtojų pozicijas. Jei instituciniai veikėjai dažniausiai „teigia“, „sako“, „mano“ (t.y. turi nuomonę) ar kt., tai romų atveju vartojami kur kas įvairesni epitetai, kvestionuojantys kalbėtojų patikimumą, pavyzdžiui, „tikino romai“, „tikino čigonė“, „nesustodama porino“, „tenumykė ji“, „burbėjo“, „greitakalbe bėrė“, „šaukė romai“, „garsiai skundėsi“, „vėl chorą rėkė“, „vienas per kitą rėkė“.

„čiauškėjo čigonė” ir pan. Taip pat ir kalbėjimo turinys lydimas vertinamojo pobūdžio pastabų, tokiu būdu sumenkinant romų poreikius, kalbėtojų statusą, pavyzdžiui, „išrėžęs kalbą apie malkas”, „gyventojai sunkiai tvardė pyktį ir merui įkandin laidė pagiežingas replikas”, „ilgiausią įvairių nusiskundimų tiradą svečiams buvo paruošęs oficialiai neįregistruotos Vilniaus čigonų bendruomenės vadovas”.

Spaudos teksto turinio analizės rezultatai leidžia daryti išvadas, kad dialogo tarp daugumos visuomenės, dažniausiai atstovaujamos institucinių veikėjų, ir romų, kuriems spaudoje atstovauja vos dešimtis ar kiek daugiau asmenų, beveik nėra, o jei yra, tai romai nėra lygiaverčiai dialogo dalyviai. Todėl galima teigti, kad romai retai naudojami kaip informacijos šaltinis, o greičiau aprašomi kaip tam tikri objektai, kurių informacija gali būti laikoma nepatikima ar tik foninė. Kalbėjimas ar diskusija apie romus yra žymiai dažnesni nei kalbėjimas su pačiais romais. Šiame tyrime nesiekta matuoti pasisakymo apimties (citatų ilgio), tačiau akivaizdu, kad romai vaizduojami kaip „mažakalbiai”, nekalbūs arba garsiai rėkiantys, iš esmės nepatikimi pašnekovai. Dažniausiai cituojamas trumpas jų pasisakymas, kurį palydi kitos dialogo pusės veikėjų ilgesni ir išsamesni pasisakymai. Akivaizdu, kad kalbėtojams priskiriamas nevienodas svoris, kalbėtojai turi nevienodas pozicijas: konstruojami kalbėjimo būdai, teksto turinys ir lydintys komentarai gali būti traktuojami kaip prievartos, įtampos ar pažeminimo instrumentai, verbalinė etninio nepakantumo forma.

Dominuojantis valstybės institucijų atstovų kalbėjimas iliustruoja dar vieną romų socialinės atskirties bruožą, siaurina viešąją erdvę, minimizuoja piliečių dalyvavimą viešajame diskurse. Žiniasklaidos tekstuose romas nėra viešojo diskurso subjektas ar objektas, o žiniasklaidos erdvė dialogui tarp individų ir bendruomenių, socialinei ir politinei diskusijai apie įvairių etninių ir socialinių grupių integraciją, negatyvias nuostatas, baimes, rasizmą ir kultūrinę įvairovę yra labai siaura. Vyraujantis negatyvus spaudos diskursas apie romus, pateikiantis iškreiptą žinojimą apie etninę grupę, sudaro prielaidas abejingumui socialiai nepalankioje situacijoje dėl tautybės, nedarbo, skurdo, ligos ar kitų aplinkybių atsidūrusiam žmogui ar grupei.

Lietuvos spaudos tekstai apie romus iš esmės atkartoja įvairiose Europos šalyse atliktų etninių grupių vaizdavimo spaudoje studijų rezultatus, teigiančius, kad turinyje dažniau akcentuojami etninių grupių kultūriniai skirtumai, o ne šių grupių patiriamos socialinės problemos (Ter Wal, 2002). Tačiau Europos šalyse galima stebėti didesnę dėmesį mažų bendruomenių ribotoms galimybėms daryti įtaką informaciniam fonui ir kontekstui, kuriame jos vaizduojamos, pasitelkiami įvairesni situacijos argumentai, ieškoma vaizdavimo iš skirtingų perspektyvų, pavyzdžiui, etninio nepakantumo verbaline forma reglamentavimas ir dėmesys žiniasklaidai (Frėjutė-Rakauskienė, 2009).

Išvados

Atliekant kiekybinę Lietuvos 2005–2006 m. spaudos tekstų apie romus analizę siekta atskleisti tekstų turinį, konstruojamus ir reprodukuojamus romo vaizdinius bei reprezentacijas. Tyrimo duomenų analizė identifikuoja prievartos retorikos bruožus prieš socialiai pažeidžiamą gyventojų grupę. Romų, kaip ir kitų Lietuvos spaudoje dažniausiai minimų etninių ir religinių grupių, vaizdiniai konstruojami priskiriant joms reikšmingus negatyvaus turinio bruožus, be kurių jos nėra matomos ir atpažįstamos. Per dešimtmetį įvykusi romo ir čigono terminų slinktis, įtvirtinusi romo termino vartojimą, yra bene vienintelis teigiamas spaudos tekstų aspektas, turintis simbolinę reikšmę. Platesnis temų spektras, minėjimo dažnumas nekeičia romo vaizdinio spaudoje konstrukto.

Romų atveju pagrindiniu spaudos informacijos objektu yra segreguota Kirtimų gyvenvietė netoli Vilniaus, apie kurią daugiausia žinių pateikia valstybinių institucijų, tarp kurių vyrauja teisėsaugos, atstovai. Romai spaudos tekstuose siejami su neigiama informacija, jų reprezentacija yra neigiama, siejama su kriminaline veikla, narkotikų pardavimu ar vartojimu, saugumo stoka, nepatikima kaimynyste. Visai bendruomenei priskiriama kalte, grėsmė saugumui ir kitomis nepalankiomis konotacijomis argumentuojamos gyventojų neigiamos nuostatos, nusistatymas bei romų atsakomybė už patiriamą socialinę atskirtį, diskriminaciją.

Apibendrinant spaudos tekstų apie romus turinį bei įvardijant vyraujančią kalbėjimo schemą, galima teigti, kad pirmiausia apie juos kalbama kaip apie kitą grupę (dažniausiai išorinį blogį), besiskiriančią savo kultūrinėmis normomis, gyvenimo būdu ir kitomis charakteristikomis. Romai tampa apibendrinta beasmene grupe, vaizduojama kaip „garsiai čiauškiantis“, bet nebylus veikėjas, nepatikimas ir nelygiavertis dialogo dalyvis, įtrauktas į negatyvius veiksmus.

Spaudos tekstuose romams priskiriamos ir atkartojamos kategorijos tampa prievartos retorikos bruožais. Šios kategorijos atskleidžia diskursyvinius galios santykius: tekstų turinys yra homogeniškas, kontroliuojantis, socialiniame žinojime, socialinių santykių struktūroje generuojantis atpažįstamus apibrėžimus, kurie skatina baimę, nerimą, priešišumą ir didelę socialinę distanciją romų atžvilgiu, pateisina prievartinius valdžios institucijų veiksmus bei atitinkamai transformuoja socialines sąveikas su romais. Prievartos retorika kursto baimės atmosferą, kuri atsispindi neigiamose visuomenės nuostatose romų atžvilgiu, o visuomenė konstruoja prievartą pateisinančius santykių su romais vaizdinius.

NUORODOS / ŠALTINIAI

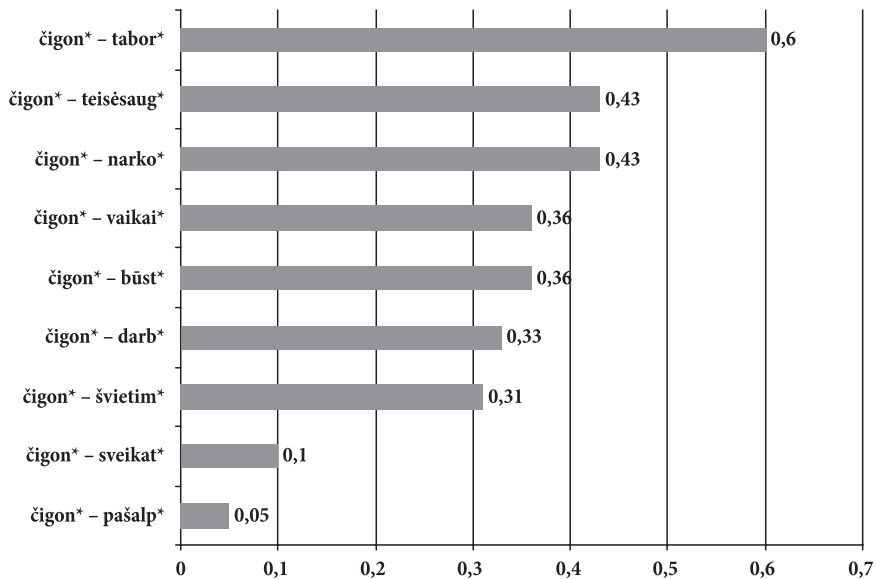
- Beresnevičiūtė, V., & Nausėdienė, I. (1999). Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas Lietuvoje. *Sociologija: mintis ir veiksmai*, 1(3), 67-78.
- Beresnevičiūtė V., & Frėjutė-Rakauskienė M. (2006). Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė. *Etniškumo studijos 2006/1 (Etninis nepakantumas)*, 19-44.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Centre of Ethnic Studies at the Institute for Social Research, Lithuania. RAXEN National Focal Point. 2009. *Thematic Study: Housing Conditions of Roma and Travellers*. Retrieved June 15, 2010 from http://fra.europa.eu/freWebsite/attachments/RAXEN-Roma%20Housing-Lithuania_en.pdf
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). (2002). *Second Report on Lithuania*. Retrieved July, 2010 from http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_02/02_CbC_eng/02-cbc-lithuania-eng.pdf.
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). (2005). *Third Report on Lithuania*. Retrieved July, 2010 from <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/lithuania/LTU-CbC-III-2006-2-LTU.pdf>.
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006). *Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States*. Retrieved June, 2010 from http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma_report.pdf.
- Fundamental Rights Agency (2009). *Housing conditions of Roma and Travellers in the European Union. Comparative Report*. Retrieved June, 2010 from http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/ROMA-Housing-Comparative-Report_en.pdf.
- Frėjutė-Rakauskienė, M. (2009). Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje / Ethnic Intolerance in the Lithuanian Press. *Etniškumo studijos 2009/1*, 5-207.
- Herzog, B., Gómez-Guardaño, E., Agulló-Calatayud, V., Aleixandre-Benavent, R., Valderrama-Zurián, J.C. (2008). Discourses on Drugs and Immigration: The Social Construction of a Problem. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 10(1), Art. 7, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs090172>.
- Maneri, M., & Ter Wal, J. (2005). The criminalisation of ethnic groups: an issue for media analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 6(3), Art. 9, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs050391>.
- Migrantų integracija: trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje (2009). *Etniškumo studijos 2009/2 / Ethnicity Studies 2009/2*. Vilnius, Eugrimas.
- Open Society Institute / EU Accession Monitoring Program (2002). *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection 2002*. Country Reports, Budapest: CEU Press.
- Socialinių tyrimų instituto (STI) Etninių tyrimų centras (2007a). Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybės (Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakyto tyrimo ataskaita). Prieiga internete: <http://www.lygybe.lt/assets/Romų%20bendruomenės%20socialinės%20integracijos%20galimybių%20tyrimas.pdf>.
- Socialinių tyrimų instituto (STI) Etninių tyrimų centras (2007b). *Romų ir darbdavių nuostatos dėl romų integracijos į darbo rinką* (Lietuvos vaikų fondo užsakyto tyrimo ataskaita).
- Socialinių tyrimų instituto (STI) Etninių tyrimų centras (2008). *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje* (Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakyto tyrimo ataskaita). Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2008/06/STI_TMID_Romu-padeties-tyrimas-2008_ataskaita.pdf

Ter Wal, Jessika (Ed.) (2002). *Racism and cultural diversity in the mass media. An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995–2000*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.

1 lentelė. Lietuvos spaudos tekstuose apie romus vyraujančios temos (2005–2006 m.)

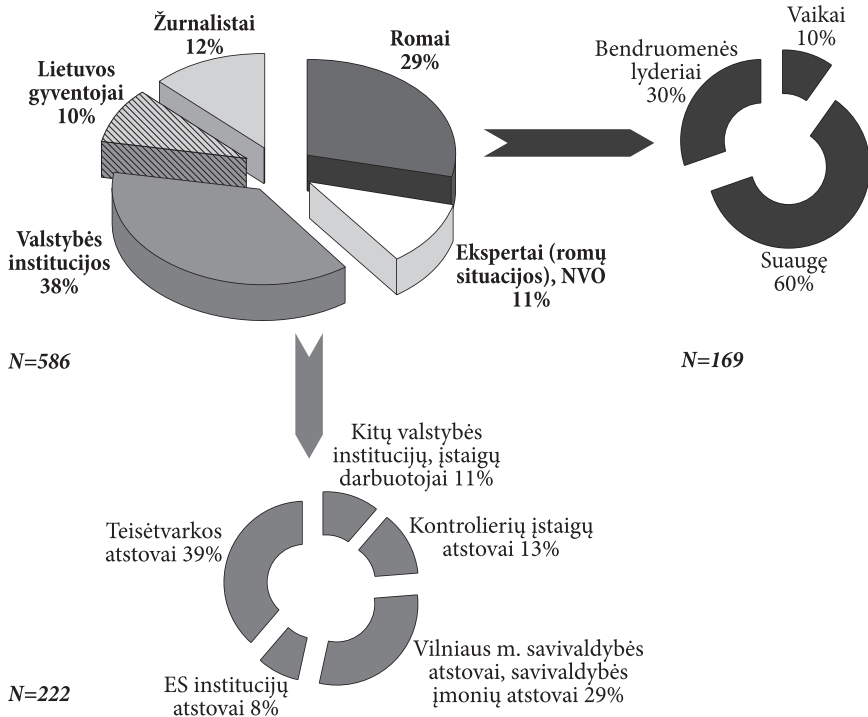
Tema	Kintamieji – lingvistiniai vienetai
Būstas	Būstas (būst*), lūšna, lūšnynas (lūšn*), pastatai, statiniai (statin*), kanalizacija (kanalizac*), šiukšlės (šiukšl*), elektra, vanduo, malkos ir kt.
Darbas	Užimtumas (užimt*), įmonė, verslas, karjera, profesija, nedarbas, bedarbiai, darbovietė, darbdavys, uždarbis, juodadarbis, darbo birža, atlyginimas
Narkotikai	Aguonos, dozė, heroinas, narkomanija, narkotikai, švirktas, perdozavimas, šyrkė, kaifas, adata, svaigalai, kvaišalai, amfetaminas ir kt.
Pašalpos	Socialinė parama, pagalba, parama, socialinis darbuotojas, socialinės problemos, pašalpos
Sveikata	Gydytojas, higiena, klinika, liga, nešiotojas, pacientas, poliklinika, psichologas, rehabilitacija, sveikata, vaistai, trauma, infekcija, medikas (medicina), slaugytojas
Švietimas, mokymasis	Mokykla (mokykl*), mokymasis, suaugusiųjų švietimas, vadovėlis, bendraklasis, išsilavinimas, pedagogas, gimnazija, darželis, kvalifikacija, popamokinė, ugdymas
Taboras	Kirtimai, Kirtimų gyvenvietė, taboras, gyvenvietė
Teisėsauga	Baumė, komisariatas, policija, nusikalstamumas, pažeidimas, reidas, teismas, pareigūnai, prokuratūra, areštas, areštinė, vagystė, baudos, byla, bylinėjimasis, ieškinyš, budėtojas, įstatymas ir kt.
Vaikai	Vaikai, moksleiviai, mokiniai, nepilnamečiai, ikimokyklinis, kūdikis, mažametis

1 pav. Pagrindinių tyrimo kintamųjų dažniai (reikšmės svyruoja nuo 0 iki 1, kuo arčiau vieneto, tuo didesnis pasikartojimo dažnis)

Šaltinis: Lietuvos spaudos tekstų apie romus kiekybinė analizė (2005–2006 m.).

2 pav. Veikėjų, tekstuose apie romus minimų vardais, pavardėmis ir nurodant priklausymą institucijai, pasiskirstymas (2005–2006 m. duomenys)

Rhetoric of Violence against Voiceless Minorities: Analysis of Press Reports on the Roma in Lithuania

Vida Beresnevičiūtė

INSTITUTE OF ETHNIC STUDIES, LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

SUMMARY: This article analyses the reporting and portrayal of Roma, the representations examined are predominantly from articles in the Lithuanian press, in 2005–2006. These years were marked by an intensive flow of information on Roma issues and the database compiled from this information provides the author with an opportunity to apply quantitative analysis of the content of the media reports that is based on minority or media-analytical perspectives. From the evidence taken from different data sources, this article discusses dynamic and subject-matter changes of the constructed images of the Roma people. It is argued that within the dominating speech scheme, Roma are defined as an “other” group (usually as an external evil) that is distinct in its cultural norms, life style and other characteristics. Roma thus become an impersonal group that is portrayed as a “loudly chattering/loudly twittering/loudly shouting” entity – despite being considered a voiceless agent – and an unreliable part of a dialogue, which is involved in exclusi-

vely negative activities (criminal behaviour, drug-dealing, threatening to society's security, being unreliable neighbours, etc.).

The categories ascribed to Roma, and reoccurring in press reports, represent a rhetoric of violence that discloses discursive power relations: the content of the reports is homogenous, controlled and generates recognisable definitions in social knowledge and structure of social relations that determine fear, anxiety, hostility, hatred and a high level of social distance towards Roma and transforms social interactions correspondingly. The rhetoric of violence instigates an atmosphere of fear that is reflected in the negative public attitudes towards Roma, and society constructs images that legitimate violence relations with Roma.

Keywords: ROMA (GYPSY), PUBLIC OPINION, PRESS, CONTENT ANALYSIS.